

Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW) KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

De muziek in de Bruiloft van Kloris en Roosje. Deel I. Vóór de brand in de Amsterdamse Schouwburg (1772)

Grijp, L.P.

published in

Tijdschrift van de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis
2011

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Grijp, L. P. (2011). De muziek in de Bruiloft van Kloris en Roosje. Deel I. Vóór de brand in de Amsterdamse Schouwburg (1772). *Tijdschrift van de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis*, 61, 87-112.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

Louis Peter Grijp

DE MUZIEK IN *DE BRUILOFT VAN KLORIS EN ROOSJE*

Deel I: vóór de brand in de Amsterdamse Schouwburg (1772)*

De bruiloft van Kloris en Roosje is een van de meest gespeelde muziektheaterstukken in de Nederlandse cultuurgeschiedenis. Het stuk ontstond in het begin van de achttiende eeuw en heeft een opvoeringstraditie gehad van ruim tweeëneenhalve eeuw. Het volgde traditioneel als kluchtig zangstukje na Vondels treurspel *Gijsbrecht van Aemstel*, dat vanaf de opening van de Amsterdamse Schouwburg in 1638 tot in de jaren '60 van de twintigste eeuw vrijwel jaarlijks is uitgevoerd. Dat gebeurde rond de jaarwisseling. De ouders van Kloris en Roosje, Thomasvaer en Piernel, hebben jaar in jaar uit bij de opvoering op of rond 1 januari een actuele nieuwjaarswens uitgesproken die het karakter van een korte nieuwjaarsconferentie had. En niet alleen vanaf het toneel is de *De bruiloft van Kloris en Roosje* in het collectieve geheugen van Nederland gebrand: er werden ook talrijke visuele voorstellingen van gemaakt, waaronder cents- en kinderprenten.

Met de beëindiging van de *Gijsbrecht*-traditie in 1968 is *De bruiloft* snel in vergetelheid geraakt. De oubollige humor uit de achttiende eeuw was uitgewerkt. Het stukje is in de afgelopen decennia bij mijn weten niet meer gespeeld, in tegenstelling tot de onverwoestbare *Gijsbrecht*, waarvan zo nu en dan nog een opvoering wordt gegeven.

Het is verbazingwekkend hoe weinig nog bekend is over de muziek van een zangspel met zo'n lange, oer-Hollandse traditie. Men laat de ontstaansgeschiedenis van *De bruiloft* meestal in 1688 beginnen. In dat jaar verscheen bij de erven van J. Lescaillie te Amsterdam *De vrydije van Cloris en Roosje*, waarvan de muziek is gecomponeerd door Servaas de Koning (1654-1701) en de tekst wordt toegeschreven aan Dirck Buysero (1644-1708). De muziek van dit stukje is niet bewaard gebleven, alleen de tekst. Dit zangspel werd na enige tijd gevolgd door *De bruiloft van Kloris en Roosje*, waarvan de oudste druk traditioneel op 1707 werd gesteld. De relatie tussen deze twee stukken is in de musicologische literatuur allengs vervaagd. Volgens Bottenheim vormde *De vrydije* 'grondslag' voor *De bruiloft*. Rasch spreekt aanvankelijk over een revisie maar

* Ik ben drs. Martine de Bruin, dr. Jos Koning, dr. Anna de Haas en dr. Rudolf Rasch dank verschuldigd voor hun commentaar op deze tekst. Martine de Bruin hielp me voorts aan veel bronnenmateriaal en met Jos Koning had ik inspirerende discussies over de muzikale interpretatie van de dansmuziek uit *De bruiloft*.

stelt de stukjes later gelijk, evenals Balfóort en Dirksen.¹ De theaterhistoricus J.A. Worp had dit honderd jaar geleden beter uitgezocht, maar zijn bevindingen waren zo ingewikkeld dat men die kennelijk heeft vereenvoudigd.² Als auteur van *De bruiloft* suggereerde Worp behalve Buysero ook Jacob van Rijndorp (1663-1720), directeur van de Haagse en Leidse schouwburg.

Van *De bruiloft* is evenmin als van *De vryadje* een partituur bewaard. Wie de muziek voor *De bruiloft* schreef is onbekend, al wordt in sommige literatuur verondersteld dat die (ook) van Servaas de Koning zou zijn. Vanaf 1707 werd *De bruiloft* jaarlijks gespeeld op de Amsterdamse Schouwburg, doorgaans na de *Gijsbrecht van Aemstel*. Bij de brand van 1772 die de schouwburg heeft verwoest, is ook de oorspronkelijke muziek van *De bruiloft* verloren gegaan, zo wordt verondersteld. De muzikaal leider van de Schouwburg, Bartholomeus Ruloffs (1735-1801), componeerde in elk geval nieuwe muziek die tot in de twintigste eeuw gespeeld bleef.

Niet alle muziek van *De bruiloft* van vóór de brand is verloren gegaan. In elk geval zijn enkele dansen bewaard gebleven in instrumentale melodieënverzamelingen uit de achttiende eeuw.³ Het eerste doel van dit artikel is na te gaan wat er precies nog over is en in hoeverre ook de vocale muziek van *De bruiloft* kan worden gereconstrueerd. In het tweede deel van dit artikel, te verschijnen in een volgend nummer van dit tijdschrift, wordt aandacht besteed aan de nieuwe muziek die Ruloffs voor de bruiloft componeerde.

Om het eerste doel te bereiken zullen we de toneelteksten minutieus moeten doorzoeken op muzikale kenmerken. Voor vergelijking met het liedrepertoire en de populaire muziek van de achttiende eeuw staat ons de Nederlandse Liederenbank ter beschikking, waarin gedurende het laatste decennium veel materiaal uit die eeuw is

1 S.A.M. Bottenheim, *De opera in Nederland* (Amsterdam 1946), 32; R. Rasch, *Muziek in de Republiek*. Syllabus [vijfde versie] (Universiteit Utrecht 1997), 162; D.J. Balfóort, *Het muziekleven in Nederland in de 17e en 18e eeuw* (Amsterdam 1938; heruitgave Den Haag 1981), 67; R. Rasch, 'Servaas de Konink', in *Het honderd componistenboek*, edd. P.-U. Hiu & J. van der Klis (Haarlem-Hilversum 1997), 201-204; P. Dirksen, 'Zingen in een kleine taal rond 1700', in *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden*, ed. L.P. Grijp (Amsterdam 2001), 317-321.

2 J.A. Worp, *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland*. Deel 2 (Rotterdam 1907), 223-226. Raadpleegbaar via de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (www.dbnl.org). Worp's visie wordt in grote lijnen gevolgd in D. Meijer, 'Jacob van Rijndorp sticht een schouwburg in Leiden. De activiteiten van een bevlogen toneelleider in de provincie', in *Een theatergeschiedenis der Nederlanden*, ed. R.L. Erenstein (Amsterdam 1996), 290-297.

3 J. Koning, 'De Amsterdamse dansmuziek-collecties uit de achttiende eeuw als schuilplaats van verloren gewaande schouwburgmuziek', in *De achttiende eeuw* 42 (2010), 159-191, speciaal 171. Evenzo in J. Koning, *De Nieuwe Hollandsche Schouwburg, 1751-1771. Het einde van een tijdperk in de Amsterdamse muziek* (Nijmegen 2009), 36.

opgenomen.⁴ Van de bronnen die we moeten doorzoeken is *De vryadje van Cloris en Roosje* (1688) de eerste.⁵ Vervolgens komt de eigenlijke *Bruiloft van Kloris en Roosje* aan de beurt, die niet zozeer een bewerking zal blijken maar een ander stuk. Er zijn talrijke uitgaven van verschenen, die te verdelen zijn in een Haagse, of eigenlijk Zuid-Hollandse traditie en een Amsterdamse. De Haagse traditie begint met een uitgave getiteld *Het Boere-operaatje, of de Bruyloft van Kloris en Roosje. Klucht-spel, met sang en dans* (Den Haag 1706).⁶ De Amsterdamse traditie begint met *De bruiloft van Kloris en Roosje, kluchtspel met zang en dans* (Amsterdam 1707).⁷ De teksten van de Haagse en Amsterdamse versies lopen enigszins uiteen. Tenslotte besteden we aandacht aan een merkwaardige pastiche die al enige tijd eerder was verschenen, *Het Boere-Opera, of Kloris en Roosje* (1700).⁸

DE VRYADJE VAN CLORIS EN ROOSJE (1688)

De vryadje van Cloris en Roosje. Vertoond in Muzyk. En gekomponneerd door Servaas de Koning (1688) is een pastoraal zangspelletje waarin herder Cloris herderin Roosje het hof maakt, aanvankelijk zonder succes. Collega-herder Thirsis probeert Cloris over te halen zijn troost te zoeken in de drank, maar Cloris blijft liever treuren om zijn

4 De Nederlandse Liederbank van het Meertens Instituut in Amsterdam (www.liederenbank.nl) bevat anno 2011 zo'n 140.000 beschrijvingen van Nederlandse liederen en melodieën vanaf de Middeleeuwen tot in de twintigste eeuw. Daarvan zijn er 19.000 uit de achttiende eeuw: een kleine 12.000 liedteksten en meer dan 7.000 instrumentale melodieën, waarvan ruim 1.300 van speelklokken. Deels overlappend hiermee bevat de Liederbank de strofevormen van ruim 40.000 Nederlandse liederen uit de vroegmoderne tijd (1500-1800).

5 Exemplaren in Leiden UB, 1095 G 40; Amsterdam UB OTM: Port. ton. 55-9 en OTM: Vondel 5 D 19 (3). De tekst is ook te raadplegen in de DBNL.

6 *Het Boere-operaatje, of de Bruyloft van Kloris en Roosje. Klucht-spel, met sang en dans* (Den Haag: Gerrit Rammazeyn 1706), waarvan exemplaren liggen in de Bibliothèque nationale te Parijs (Yth. 67440; Yth. 67441; Yth. 67442) volgens Ceneton (www.let.leidenuniv.nl/Dutch/Ceneton/). Ik raadpleegde via Ceneton de uitgave Rotterdam: Pieter de Vries ca. 1712 (Amsterdam UB: 342 H 57). Voorts is er een uitgave geweest in Leiden, uitgegeven 'voor de Leidse en Haagse Schouwburgen' in 1727. In Leiden werd *De bruiloft* onder de naam van Jacob van Ryn-dorp opgevoerd op 6 juni 1727 (informatie van Anna de Haas).

7 *De bruiloft van Kloris en Roosje, kluchtspel. Met zang en dans* (Amsterdam: erfgenamen van J. Lescaillje 1707). Opnieuw uitgegeven in Amsterdam door David (II) Ruarus (1730 en 1731) en door Izaak Duim (1743). Talrijke exemplaren in Amsterdam UB en elders. Via de DBNL kan men een moderne uitgave raadplegen, door H.C. Diferee (Utrecht 1929) naar de uitgave van 1743, die vrijwel gelijk is aan die van 1707.

8 *Het Boere-Opera, of Kloris en Roosje*, 'gedrukt voor de Liefhebbers' (s.l. 1700). Ik raadpleegde het exemplaar UB Amsterdam OK 63 7838.

liefje. Mede op aandringen van haar vriendin Sylvia geeft Roosje uiteindelijk Cloris zijn zin. Met een herdersdans en een koor wordt het stuk afgesloten. Dit spel is in juni 1688 op de Amsterdamse Schouwburg opgevoerd, met de zanger Ferdinand le Grand als Cloris en de actrice Isabella Petit als Roosje.⁹ Er is alleen een tekstversie bewaard gebleven. Loffelt, die in 1888 de aandacht op *De vryadje* vestigde, schreef de tekst vol overtuiging en op redelijke gronden toe aan Dirck Buysero.¹⁰ Deze toeschrijving is sindsdien algemeen gevolgd.

De muziek van Servaas de Koning is niet in de uitgave van 1688 opgenomen, en ook niet elders overgeleverd. Toch wil ik een poging wagen iets over die muziek te weten te komen. Eerdere exercities om de verloren muziek van toneelstukken te reconstrueren hebben immers resultaat gehad, meestal met behulp van de Nederlandse Liederenbank.¹¹ De tekst van *De vryadje* levert echter weinig aanknopingspunten op. Er wordt op geen enkele manier onderscheid gemaakt tussen gezongen en gesproken gedeelten. De openingsdialoog van Cloris en Roosje bijvoorbeeld, die bestaat uit tien paarsgewijs rijmende verzen van vier accenten, kan even goed gesproken als gezongen zijn geweest. Als Roosje vervolgens Cloris alleen achterlaat, houdt hij een monoloog met een onregelmatige verstructuur die meer bij zang dan gesproken voordracht lijkt te passen. De strofevorm van negen regels is echter niet in de Nederlandse Liederenbank terug te vinden. Ook de beginregel, 'Ach Roosje, kon gy eens myn hart doorzien', is niet van elders bekend. In het tweede toneel looft Thirsis met een glas wijn in de hand de troost van de drank in een tienregelig gedicht, 'Hoe aardig smaakt de wijn', dat wat betreft zijn rijmstructuur heel goed gezongen zou kunnen zijn. Ook hier levert de Liederenbank echter geen aanknopingspunten. Even verderop vinden we een hardere aanwijzing. Thirsis en Cloris hebben om beurten

9 R. Rasch, *Muziek in de Republiek*. Syllabus 1997, 162. Rasch verwijst naar het Archief Huydecoper 314, p. 21b. Volgens B. Albach, *Drie eeuwen 'Gijsbrecht van Aemstel'* (Amsterdam 1937) waren er ook succesvolle uitvoeringen in Den Haag.

10 A.C. Loffelt, *Iets over de Bruiloft van Kloris en Roosje en den Nieuwjaarswensch* (Deventer [1888]), 11-12.

11 Een eerste aanzet tot een methodologie om gezongen passages in toneelstukken te herkennen gaf ik in dit tijdschrift: L.P. Grijp, 'Voetenbank. Een methode om melodieën te zoeken bij liedteksten, beproefd op de reien in de Geeraerd van Velsen van P.C. Hooft (1613)', in *TVNM* 34 (1984), 26-48. Volgende stappen vormden de publicaties L.P. Grijp & H. Meeus, 'Muziek op het toneel van de Gouden Eeuw. Eerste vruchten van een Vlaams-Nederlands samenwerkingsproject', in *Kort Tijt-verdrijf. Opstellen over Nederlands toneel (vanaf ca 1550) aangeboden aan Mieke B. Smits-Veldt*, edd. W. Abrahamse et al. (Amsterdam 1996), 119-132 over muziek in de toneelstukken van Samuel Coster; Pieter Corneliszoon Hooft, *Granida*, uitgave door L. van Gemert & L.P. Grijp (Amsterdam 1998); en L.P. Grijp & J. Bloemendal, 'Vondel's Theatre and Music', in *Vondel, Dutch Playwright in the Golden Age*, edd. J. Bloemendal & F.-W. Korsten (Leiden etc. 2011), 140-156. Zie ook N. Veldhorst, *De perfecte verleiding. Muzikale scènes op het Amsterdamse toneel in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 2004).

stukjes tekst van vier versregels in een overwegend driedelig ritme, dat daardoor muzikaal aandoet ('Het buikje dat heeft'er zyn lading al'). Na Cloris' strofe wordt een herhaling van de beginregel van zijn strofe aangegeven ('Ach! maatje, &c.'). Dat wijst op een gezongen uitvoering. Ook het feit dat Roosje en Silvia in het vierde toneel 'te zamen' een strofe moeten voordragen suggereert zang. Voor de er op volgende passage van Silvia, beginnend met 'In 't ruischen der boomen, het vogeltje fluit', vinden we eindelijk een echt bewijs van gezongen-zijn: deze strofe komt ook voor in de *Boertige en Ernstige Minnezangen* van Cornelis Sweerts (Amsterdam ca. 1695), die behalve drie tekststrofen een melodie geeft.¹² De eerste strofe wordt er gezongen door Silvander, een herder, die in de tweede strofe antwoord krijgt van Kloris, hier een herderin.¹³ Sweerts' tweede en derde strofe komen niet voor in *De vryadje*. Kennelijk heeft Sweerts de eerste strofe met bijbehorende melodie uit *De vryadje* overgenomen en van een vervolg voorzien.¹⁴ We mogen dus aannemen dat we bij Sweerts een van De Konings melodieën uit *De vryadje* hebben teruggevonden (bijlage, no. 1).

Daar blijft het helaas bij. Ik heb verder geen sporen van gezongen passages uit *De vryadje* in andere bronnen kunnen vinden. Het hierboven geconstateerde patroon van een afwisseling tussen dialogen in paarsgewijs rijmende verzen en meer lyrisch aandoende gedeelten met muzikalere ritmen, een afwisselender strofeschema en soms een herhaling lijkt de dichter gedurende het hele stuk te hebben volgehouden.¹⁵ Of de dialogen gesproken zijn uitgevoerd of dat De Koning die ook op muziek heeft gezet, eventueel in recitativische stijl, is niet meer te achterhalen.

DE BRUILOFT VAN KLORIS EN ROOSJE (1706)

De bruiloft van Kloris en Roosje is niet zozeer een bewerking als wel een vervolg op *De vryadje van Cloris en Roosje*, zoals de titels van de stukjes al enigszins suggereren. Daarbij is de setting veranderd. In *De bruiloft* zijn Kloris en Roosje van arcadische herders Hollandse boeren geworden. We zijn getuigen van hun huwelijksfeest. De meeste aandacht gaat echter naar een ander paartje: Krelis en Elsje. Het stuk opent met een uitvoerige scène waarin Krelis Elsje het hof maakt, vooralsnog met weinig bemoedigend resultaat. Pas als zij even later samen op het bruiloftsfeest van Kloris en Roosje verschijnen, blijkt Elsje Krelis intussen het ja-woord te hebben gegeven en

12 Cornelis Sweerts, *Boertige en Ernstige Minnezangen* (Amsterdam: Johannes Strander ca. 1695), 6.

13 Sweerts hanteert Cloris als meisjesnaam, zoals gebruikelijk in de mythologie en de Renaissance-poëzie. Buysero's gebruik als jongensnaam is afwijkend.

14 Het lied is in andere liedboeken met drie strofen herdrukt: *De Groote Nieuwe Hollandschen Boets-gesel* (Amsterdam: A. van der Putte ca. 1700), 72; *Thisis Minnewit I* (Deventer: Marinus de Vries ca. 1745), 145.

15 Een derde mogelijkheid komt voor in het derde toneel, waarin Cloris een monoloog houdt die door een echo wordt beantwoord.

is de feestvreugde compleet. De handeling bestaat voornamelijk uit het arriveren en verwelkomen van de gasten, het opdienen van het eten en het aanbieden van cadeautjes als bijdrage aan de uitzet van het jonge paar. Tegen het einde wordt er gezongen en gedanst. Behalve de twee genoemde paartjes zijn ook Teeuwis en Mansette van de partij, leeftijdgenoten van Kloris en Roosje, en de ouders van Kloris: Tomas en Pieternel. Zo worden ze althans genoemd in de Amsterdamse versie van *De bruiloft* (1707). In de Haagse versie die een jaar eerder verscheen heten ze Jeppe en Luytje.

Het auteurschap van *De bruiloft* is niet eenduidig vast te stellen. Worp houdt het er op dat Buysero de liedteksten heeft geschreven en dat de Haags-Leidse toneeldirecteur Jacob van Rijndorp er de 'aardigheden' bij heeft gemaakt.¹⁶ De Haagse uitgave van 1706 moet de oudste versie van *De bruiloft* zijn.¹⁷ Die zal dan door de acteur Thomas van Malsem, die van het gezelschap van Van Rijndorp was overgegaan naar de Amsterdamse Schouwburg, zijn bewerkt tot de Amsterdamse versie van 1707. Ongetwijfeld is hij het geweest die de ouders van de bruidegom nieuwe namen heeft gegeven, te weten die van hemzelf en zijn vrouw: Tomas (Thomasvaer) en Pieternel. De rollen werden in eerste instantie door hemzelf en zijn vrouw Petronella de Vlieg vertolkt.¹⁸

De vroeg achttiende-eeuwse uitgaven van *De bruiloft*, geafficheerd als 'boereoperaatje' en 'kluchtspel met zang en dans', bevatten geen muzieknotatie. Wie de muziek voor *De bruiloft* componeerde, is onbekend. Ik ken geen aanwijzing dat dat wederom Servaas de Koning zou zijn geweest, zoals sommige musicologen lijken aan te nemen.¹⁹ Er is ook geen overlap in de muziek van *De vrydije* en *De bruiloft*, zoals we aanstonds zullen constateren. Van de twee genoemde versies van *De bruiloft* ga ik in het onderstaande uit van de Amsterdamse uitgave, omdat het die versie is die in het vaste repertoire van de Amsterdamse Schouwburg is opgenomen en daarmee aan de basis staat van de eeuwenlange traditie. Van de Haagse versie zal ik de muzikaal relevante afwijkingen vermelden. Tekstueel is die versie in de eerste drie scènes vrijwel geheel gelijk aan de Amsterdamse. Daarna worden de bewoordingen anders, maar blijft de structuur intact: de scène-indeling komt overeen en vaak ook de rolverdeling in de dialogen.

In tegenstelling tot *De vrydije* zijn in *De bruiloft* gezongen passages aangegeven met *cantat* formules zoals 'Krelis zingt:'. Dat staat al meteen boven het eerste vers, waar Krelis zichzelf voorstelt met 'Ben ik niet een kittig haantje?' Voor dat liedje heb ik geen melodie kunnen vinden. Daarna komt Elsje op, die door Krelis begroet wordt

16 Worp, *Geschiedenis van het drama en van het toneel in Nederland 2*, 223-226. Hij baseert zich op een discussie over het auteurschap uit de vroege achttiende eeuw.

17 Worp, die van de Haagse versie alleen de Leidse druk van 1727 kende, had een ingewikkelde redenering nodig om tot dezelfde slotsom te komen.

18 J.A.Worp, *Geschiedenis van den Amsterdamschen schouwburg 1496-1772* (Amsterdam 1920), 160. Raadpleegbaar via de DBNL.

19 Rasch in *Het honderd componistenboek*, 201, en Dirksen in *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden*, 319. Ze realiseerden zich niet dat *De vrydije* en *De bruiloft* verschillende stukken zijn.

met alweer een lied, 'Myn liefje, Myn diefje, Myn zuikerde pry'.²⁰ Daarvoor blijkt wel muziek te vinden, namelijk in Jan van Elslands *Gezangen, of het vrolyk gezelschap der negen zanggodinnen* (Haarlem 1717). Van Elsland dichtte een boertige dialoog van Melis en Guurtje in vijf strofen, waarvan de eerste woorden aan het lied van Krelis zijn ontleend: 'Och liefje, myn diefje, jou bloozende mongt'. De strofevorm komt overeen met Krelis' lied uit *De bruiloft*. Daarmee is het een geval van een contrafact met initiële ontlening,²¹ wat het waarschijnlijk maakt dat de melodie die Van Elsland afdruckte dezelfde is als die in *De bruiloft* werd gezongen (bijlage, no. 2).

Na dit liedje van Krelis is er een dialoog van enkele versregels die gesproken zouden kunnen zijn. Daarop volgen een 'Ritornel' en twee stukjes tekst van Elsjen en Krelis, die door hun onregelmatige versbouw de indruk maken gezongen te zijn. Bovendien wordt deze passage ook afgesloten met het ritornel, kennelijk een instrumentaal stukje. Elsje vervolgt met 'k Geloof jy hebt het uit een boek eschreeven, bis', een stukje van zeven versregels die allemaal herhaald moeten worden. Dat wijst ontegenzeggelijk op een gezongen uitvoering, al heb ik geen melodie kunnen vinden. Mogelijk zijn de versregels die volgen gesproken, maar de scène eindigt in elk geval met gezongen verzen, want boven de volgende scène ('Derde toneel') staat 'Krelis zingt voort' ('Ze is weg, 'k had niet gedacht dat zy zo haestig zou vertrekken'). Na zijn teleurstelling te hebben uitgezongen ziet Krelis Tomas en Pieternel aankomen en gaat hij af. Daarmee eindigt de eerste episode van *De bruiloft*. Het grootste deel van die episode lijkt dus gezongen te zijn geweest. Wellicht zelfs werd hij helemaal gezongen, zoals in de latere zetting van Ruloffs het geval is. Dat zou ook kunnen verklaren waarom de tekst in de Haagse en Amsterdamse versies tot hier toe vrijwel woordelijk gelijk zijn. Misschien vond Van Malsem zangteksten moeilijker te bewerken dan gesproken passages.

Vanaf dit punt worden de bewoordingen echter anders. Gezien de rijmstructuur moeten de volgende drie scènes inderdaad gesproken zijn geweest.²² Hier treffen

20 In de Haagse versie heeft dit lied zes versregels, in de Amsterdamse tien plus een aanwijzing dat het begin moet worden herhaald.

21 Dus een liedtekst geschreven op de melodie van een oudere liedtekst, waarvan de beginregel wordt overgenomen. Zie L.P. Grijp, *Het Nederlandse lied in de Gouden Eeuw. Het mechanisme van de contrafactuur* (Amsterdam 1991), 77. Opmerkelijk is de wijsaanduiding bij Van Elsland, 'Giga'.

22 Het derde toneel begint met trocheïsche viervoetige verzen in het rijmschema ababccdd, waarin mannelijke en vrouwelijke rijmen variëren; dat geeft problemen wanneer men deze 'strofen' op een melodie wil zingen. Halverwege het vijfde toneel wordt overgegaan op paarsgewijs rijmende jambische verzen, ook van vier heffingen. Koning ('De Amsterdamse dansmuziekcollecties', 171) veronderstelt dat de betreffende scènes gezongen zijn op de melodie van het slotkoor. Dat zou dan moeten gelden voor de paarsgewijs rijmende jamben. Het gaat echter om een te weinig karakteristieke strofevorm, die bovendien niet goed correspondeert met het slotkoor: dat is trocheïsch.

Tomas en Pieternel (in de Haagse versie Jeppe en Luytje) voorbereidingen voor het feest en treden ook Kloris en Roosje en hun vrienden Teeuwis en Mansette op. Het wachten is op Krelis en Elsje, de gangmakers. Als die arriveren, in het zevende toneel, klinkt er spoedig muziek: er wordt een 'Boere deun' (of een 'Rondoo' in de Haagse versie) gespeeld terwijl men aan tafel gaat. Er moet worden gedanst. Krelis en Elsje beginnen en zingen een lied van vijf strofen, om en om: 'Goeden aevond, myn zoete troosje, Myn zuikerdoosje'. Dit lied kan niet voor *De bruiloft* geschreven zijn. De liedtekst komt al voor in het *Enchuyser bot-schuytjen*, een liedboekje uit 1681, dus ruimschoots vóór de eerste berichten over *De bruiloft* gedrukt. Het lied begint daar met 'Ick seyde goeden Avond lieve Joosje'. Kennelijk heeft de auteur van *De bruiloft* een bestaand lied ingelast en 'Joosje' in 'troosje' veranderd omdat Krelis het tegen Elsje zingt. Het moet een populair lied zijn geweest. De tekst komt in zeker twaalf liedboeken voor, tot in de negentiende eeuw, meestal met 'Joosje' in de beginregel, ook in de tijd dat *De bruiloft* al op het toneel was. Desondanks wordt het lied ook wel als 'Een nieuw Lied, op de Bruiloft van Kloris en Roosje' aangekondigd.²³ Kennelijk hebben de toneelopvoeringen aan de populariteit van het lied bijgedragen. Daarnaast is er een handvol contrafacten uit de achttiende en negentiende eeuw bekend.²⁴ In de talrijke bronnen waarin het lied wordt gedrukt of genoemd is echter geen muziek overgeleverd.²⁵

Terug naar *De bruiloft*. Even later doen Kloris en Roosje een dansje, op ongespecificeerde muziek.²⁶ Dan begint Krelis met Elsje²⁷ opnieuw te zingen: 'Al die niet meugen, O vrolyke Baas'. Ook dit is een bestaand nummer, het drinklied van Syle-nus uit de opera *Bacchus, Ceres en Venus* van Govert Bidloo en Johan Schenk (1686),

23 Collectie Nijhoff (Leiden UB: 1497 H 16; 1650-1750), no. 715; *Enchuyser bot-schuytjen* (Enkhuizen 1681), 52; *Apollo's St. Nicolaas Gift* (Leiden 1741), 37 (met 'Troosje' in de beginregel); *Thisis Minnewit I* (Deventer ca. 1745), 143 (met 'Troosje'); *Thisis Minnewit II* (Amsterdam 1750), 80; *Groot Hoorns, Enkhuyzer, Alkmaarder en Purmerender Liede-Boek* (Amsterdam 1762), 289; *De Schreeuwende Kat-Soe* (Amsterdam, tweede helft 18e eeuw), 7 ('Een nieuw Lied, op de Bruiloft van Kloris en Roosje'); *De Vino Caser, of de Amsterdamse Pakhuisvreugt* (Amsterdam 1783), 30 ('Een Nieuw Lied, op de Bruiloft van Kloris en Roosje'); *De roepende katsoe* (Amsterdam 1790), no. 7; *De Nieuwe Vermaaklyke Zeeuwsche Speelwagen* (Middelburg 1801), no. 31; *Het zingende Nachtegaaltje* (Amsterdam ca. 1875), 13. Daarnaast komt 'Goeden avond, mijn zoete troosje' ook voor in de *Verzameling van Gezelschaps-liederen, aan Ernst en Vrolijkheid gewijd*. Tweede stukje (Amsterdam 1836²), 19, dat een hele reeks liederen uit *De bruiloft* bevat.

24 Zie www.liederenbank.nl.

25 Het negentiende-eeuwse speelmansboek 'Verzameling van liederen, dansen en romancen' (Den Haag NMI 4 G 85) bevat weliswaar een melodie 'Goede avond mijn lieve roosje' (no. 146), maar dat is de nieuwe melodie die Ruloffs voor dit lied heeft gemaakt.

26 In de Haagse versie staat op deze plaats een 'Dans van Roosje en Mansette' vermeld.

27 In de Haagse versie zingt alleen Krelis.

dat voor de gelegenheid lichte aanpassingen heeft ondergaan (bijlage, no. 3).²⁸ Direct daarna dansen Elsje en Roosje, zonder dat een wijs genoemd wordt.²⁹ Even later is de beurt aan Tomas, die vraagt om ‘den Deun van Jakkelyn’.³⁰ Dat is ongetwijfeld de melodie die als ‘Jakelyn’ is opgenomen in de *Boerenlieties* en soortgelijke muziekboeken (bijlage, no. 6).³¹ Na het dansen van de bejaarde Tomas met zijn Pieternel volgt het aanbieden van de huwelijksgeschenken door de gasten, sprekend voorgedragen. Alleen Krelis, die als laatste aan de beurt is, zingt iets. Hij licht zijn geschenk, een kraantje of spon om een biervat mee af te sluiten, toe met een scabreus coupletje:³²

Ik heb een Eendje, en een Waardje [Zuid-Hollands dialect voor ‘woerdje’],
Dat’s een paartje,
En een hondje, en een kat,
En een hennetje, en een haantje,
En een kraantje,
Om te steeken in het vat.

Directe verwijzingen naar dit liedje zijn niet van elders bekend, maar de tamelijk karakteristieke strofevorm verraadt de al wat oudere melodie ‘Polyphemus aan de strande’,³³ die in de achttiende eeuw nog altijd populair was (bijlage, no. 4). Dat dit de bedoelde melodie is, wordt nog aannemelijker gemaakt door een liedje in *Apollo's Nieuwe-Jaers-Gift* (1745). Het is getiteld ‘Boere Vryaedje’ en begint met de regel

28 De muziek vindt men in Johan Schenk, *Eenige gezangen uit de opera van Bacchus, Ceres en Venus* (Amsterdam 1687), p. 24. De eerste regel luidt daar: ‘Al die niet meugen,/ O vroyke God!’ De arcadische verwijzingen uit Schenks air zijn aangepast aan de boerenomgeving van *De bruiloft*.

29 In de Haagse versie dansen ‘de jonge speelnoots’. In de lijst van personen van de die versie worden Teeuwis en Mansette ‘speelnoots’ genoemd. Zodra de dans voorbij is roept Krelis echter dat het Teeuwis’ beurt is om te dansen.

30 In de Haagse versie is het Teeuwis die moet dansen op *Jakelina*.

31 *Oude en nieuwe Hollandse Boeren Lietjes en Contredansen* (Amsterdam: E. Roger, na 1714), no. 20. Zie voor concordanties www.liederenbank.nl.

32 Het steken van het kraantje in de ton kan worden opgevat als een scabreus gebaar dat doet denken aan de seksuele handelingen van paartjes zoals vrouwtjes- en mannetjeseeenden of hennen en hanen. (Een hond en een kat vormen ook een paar, zij het op een andere manier.) Tijdens het zingen zal Krelis suggestieve gebaren hebben gemaakt.

33 De strofevorm is 4a 2a 4B 4c 2c 4B volgens de codering van de Nederlandse Liederensbank, waarbij hoofdletters mannelijke rijmklanken aanduiden en kleine letters vrouwelijke; de getallen tonen het aantal accenten per regel. De betreffende strofevorm vinden we in de Liederensbank behalve bij ‘Polyphemus aan de strande’ ook bij Psalm 38, maar een psalmmelodie kan in *De bruiloft* onmogelijk zijn bedoeld.

'Soete Zusje, bolle Meisje, / Zeg een Reisje / Waerom ben je straf en stuur?'.³⁴ Het ademt dezelfde boertige sfeer als *De bruiloft van Kloris en Roosje* en lijkt op de betreffende scène uit *De bruiloft* geïnspireerd door de vele geschenken die de zanger het boerinnetje voor haar uitzet belooft. Het liedje heeft niet alleen dezelfde strofevorm maar ook een expliciete wijsaanduiding: inderdaad 'Polyphemus'. Een andere navolging is het lied 'Kreeltje, Kreeltje, lieve maatje, / kameraatje', met dezelfde strofevorm maar zonder wijsaanduiding. Het wordt gezongen in *De boere bruyloft, klugtspel. Met Zang en Dans* van Harmanus Varenhorst (Amsterdam 1714) en zinspeelt op de scène in *De bruiloft*. Kortom, Krelis' lied op het kraantje (zijn huwelijksgeschenk) moet een succesnummer zijn geweest. Het ultieme bewijs dat 'Polyphemus' de hier bedoelde melodie is, vinden we verrassenderwijze in het laat negentiende-eeuwse *Dans-Album uit het kluchtspel De bruiloft van Kloris en Roosje*.³⁵ Tussen de dansen staat daar als nummer 10 een ongeleide *Zang van Krelis*, die een braaf alternatief voor het lied op het kraantje inhoudt, in dezelfde versmaat en genoteerd op een herkenbare versie van de melodie van 'Polyphemus'. Deze melodie heeft dus de bewerking van Ruloffs overleefd, die het liedje waarschijnlijk niet als een echt muzikaal nummer wenste te beschouwen.

Met Krelis' scabreuze gezang is het overhandigen van geschenken beëindigd en na nog wat gepraat willen Kloris en Roosje naar bed. In de Amsterdamse uitgaven van 1730 en later zingen Krelis en Elsje dan een lied, samen met het hele gezelschap, waarvan het eerste couplet luidt:³⁶

Wat is ons al vreugd gegeven,
In 't vermakelyk buitenleven!
't Is zo aardig, 't is zo zoet,
Alles wat de Landman doet.

Deze liedtekst komt ook voor in tenminste vijf liedboekjes tussen 1762 en 1817,³⁷ en

34 *Apollo's Nieuwe-Jaers-Gift* (Den Haag 1745), 137. Het is een aanspraak van een jonge boer aan een meisje waarvan de naam niet wordt genoemd.

35 Voor piano gezet door J. Martin S. Heuckeroth, 12e druk, uitgegeven door G. Alsbach & Co., Amsterdam s.a.

36 Uitgave Amsterdam: David Ruarus 1730, UB Amsterdam OK 63-8170. Dit lied komt niet voor in de Amsterdamse uitgave van 1707 en evenmin in de Zuid-Hollandse uitgaven (althans niet in het exemplaar uitgegeven in Rotterdam ca. 1712 dat ik via de DBNL raadpleegde).

37 't *Groot Hoorns, Enkhuyzer, Alkmaarder, Edammer en Purmerender Liede-Boek, zijnde een vervolg op 't voorgaande* (Amsterdam: J. Kannevet [1762]), 140 (drie strofen); *De Nieuwe Vermakelyke Utrechtse Min-Stroom* (Amsterdam: A. Cornelis 1767), no. 27; *Het Nieuw, Klugtig en zeer Aangenaam Zingende Melk-Meisje, Of De Vermakelyke Turf-Trapster* (Amsterdam: S. en W. Koene ca. 1780), no. 65; *De nieuwe Oost-Indische Rooseboom* (Amsterdam, Erve Hendrik van der Putte 1784), 28; *Het vermakelyke Vrouwe-Tuintje* (Amsterdam: Koene 1817), 17 (vijf strofen). Daarnaast komt 'Wat is ons al vreugd gegeven' ook voor in de *Verzameling van Gezelschaps-liederen, aan Ernst en Vrolijkheid gewijd. Tweede stukje* (Amsterdam 1836²), 21, dat een hele reeks liederen uit *De bruiloft* bevat.

diende voor zo'n twee dozijn andere liederen tot aan het midden van de negentiende eeuw als wijsaanduiding. Dat is een teken van grote populariteit. De melodie is genoteerd in het vijfde deeltje van de *Nieuwe Hollandsche Schouwburg* (Amsterdam ca. 1760) en in enkele handschriften (bijlage, no. 5).³⁸ Daarnaast is de melodie aangetroffen op speelklokken uit Dordrecht, Haarlem en Amsterdam (1787).³⁹ Tot slot danst het hele gezelschap een 'Ballet', in de Haagse versie aangeduid als het 'groot Beljetje'. Dat gebeurt ongetwijfeld op de melodie die in de *Nieuwe Hollandsche Schouwburg* is genoteerd onder de titel 'Sluyt ballet van Cloris en Roosje', een contradans (bijlage, no. 7).⁴⁰ Contradansen waren inderdaad geschikter voor een groep dan voor een afzonderlijk paar.

In de *Nieuwe Hollandsche Schouwburg* is nog een contradans overgeleverd die uit *De bruiloft* moet komen: 'Contredans in Cloris en Roosje' (bijlage, no. 8).⁴¹ Het zou een alternatief kunnen zijn voor het Sluytballet, maar ook hebben kunnen dienen voor een van de andere dansen. Dat laatste geldt zeker voor het 'Menuet in Kloris en Roosje' dat in het zogenoemde Handschrift Volksmelodieën is overgeleverd in het gedeelte dat wordt gedateerd 1760-1765 (bijlage, no. 9).⁴² De muzikale stijl van dit menuet doet echter zozeer aan de rococo denken dat het niet bij de eerste opvoeringen van *De bruiloft* kan zijn gebruikt. Het zal later zijn ingevoegd. Wellicht kon de muziek voor de dansen gemakkelijk worden ingewisseld voor andere dansmuziek, zodat stijlontwikkelingen konden worden gevolgd.

Al met al zijn er in de Amsterdamse versie van *De bruiloft* vier dansmomenten, en in de Haagse versie vijf. In de twee versies komen de dansen in beginsel steeds op dezelfde plaats in het zevende toneel voor, maar de personen die dansen verschillen.

38 *De Nieuwe Hollandsche schouwburg* 5 (Amsterdam: J. Smit [1760]), no. 248; Hs. Volksmelodieën UB Amsterdam, Toonkunst 205 F 38/39, nos. 141, 159 en 303, te dateren 1760-1765; Hs. Den Haag NMI 4 G 90 (ca. 1800), p. 19. De melodie in Hs. Den Haag NMI 4 N 42 (ca. 1850), p. 67, is een variant van de melodie die Ruloffs voor de slotzang componeerde.

39 De bouwers van de klokken zijn: Cornelis Engeringh (Dordrecht), Arie van Eeden (Haarlem) en Jacobus Waten (Amsterdam 1787). Ik dank deze concordanties aan Marieke Lefeber.

40 *De Nieuwe Hollandsche schouwburg* 1 (Amsterdam: J. Smit [1751]), no. 32; dit is dezelfde melodie als 'Contradans in Kloris en Roosje', Hs. Volksmelodieën 194.

41 *De Nieuwe Hollandsche schouwburg* 1, no. 31; zelfde melodie als 'Cottillion de la Gingnette' (Hs. Volksmelodieën, no. 500), maar een andere dan de 'Contradans in Kloris en Roosje' (Hs. Volksmelodieën, no. 194).

42 Hs. Volksmelodieën, no. 171. Datering volgens Koning, *De nieuwe Hollandsche Schouwburg*, 65.

Een overzicht:

Amsterdamse versie:

Dans van Kloris en Roosje

Dans van Elsje en Roosje

Dans van Tomas en Pieternel (Jakkelyn)

't hele Gezelschap (Ballet)

Haagse versie:

Dans van Roosje en Mansette

Dans van de jonge speelnoots

Dans van Teeuwis (Jakelina)

Dans van Kloris en Roosje

gezamenlijke dans (het groot Beljetje)

Deze dansen lijken geen simpele boerendansen te zijn geweest die alleen voor het kluchtige effect werden opgevoerd. De dansers staan met name genoemd op aanplakbiljetten die uit het midden van de achttiende eeuw bewaard zijn. In het seizoen 1759-1760 waren dat de 'kinderen van Monsr. Frederik, nevens andere personen'. Dat heeft betrekking op de befaamde zusters Caroline en Charlotte Frederic.⁴³ De volgende jaren dansten de Italianen Pietro Nieri en Girolama Monti in *De bruiloft*, vanaf 1763 als echtbaar.⁴⁴ *De bruiloft van Kloris en Roosje* is niet het enige stuk waarin de dansers werden aangekondigd, maar kennelijk werden de dansen erin even serieus genomen als bij andere stukken.

Ik vat samen wat we hebben geconstateerd over de muziek in *De bruiloft van Kloris en Roosje* in de periode vóór de schouwburgbrand van 1772. Krelis en Elsje waren de enigen van de cast die zongen. De eerste drie scènes zijn voor hen tweeën. Deze episode, die we de vrijage van Krelis en Elsje kunnen noemen, werd grotendeels of mogelijk zelfs helemaal gezongen. Op dit eerste gedeelte is daarmee de karakteristiek 'boere-operaatje' uit de titel van de Haagse versie het meest van toepassing. Van een van de liedjes ('Myn liefje, Myn diefje, Myn zuikerde pry') kon ik de muziek elders terugvinden, dankzij een navolging door Van Elsland. Ik denk niet dat deze episode op bestaande melodieën is gedicht, maar wie de muziek heeft gecomponeerd is onbekend.

De karakteristiek 'boere-operaatje' gaat niet op voor de volgende drie scènes, die voorafgaan aan het eigenlijke bruiloftsmaal: die werden helemaal gesproken. Pas in de zevende scène, de slotscène, maken Krelis en Elsje hun rentree en wordt er weer gezongen – en gedanst. De eerste twee liedjes, 'Goeden aevond, myn zoete troosje' en 'Al die niet meugen', blijken van elders te zijn overgenomen. Krelis zingt verder een

43 Artiestennamen van Louise-Frédérique (1747/48-1780) en Françoise-Jacqueline (1750-voor 1838) Schreuder, aldus het Digitaal Vrouwenlexicon Nederland (www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/DVN). Zie ook A. de Haas, 'Het mysterie van de "enfans du sr. Frederic". Onthullingen over een toneelfamilie', in *Mededelingenblad van de Stichting Jacob Campo Weyerman* 33/1 (2010), 52-68.

44 In de seizoenen van 1767-1769 danste Juffrouw Nieri met andere mannen: Monsr. Godard en Monsr. Lachery.

scabreus coupletje ('Ik heb een Eendje, en een Waardje') dat voor de gelegenheid moet zijn geschreven op een bestaande melodie. Het slotkoor ('Wat is ons al vreugd gegeven') is enkele decennia na het ontstaan van het stuk toegevoegd aan de Amsterdamse traditie en kan eventueel voor de gelegenheid zijn gedicht, al is de tekst niet heel specifiek. Er zijn echter geen oudere bronnen van bekend. Van drie van de vier genoemde liedjes heb ik de muziek elders kunnen terugvinden.

De vier of, in de Haagse versie, vijf dansen werden door paren uitgevoerd, behalve het 'ballet' aan het einde, waarin door het hele gezelschap werd gedanst. In instrumentale bronnen kan de muziek van vier dansen uit *De bruiloft* worden gevonden, al lijkt deze tamelijk inwisselbaar te zijn geweest.

Wat betreft het veronderstelde dubbele auteurschap veronderstel ik dat de eerste drie scènes, die de vrijage van Krelis en Elsje tonen, door Buysero zijn geschreven en door een niet genoemde componist op muziek zijn gezet, zoals Servaas de Koning dat deed bij Buysero's *Vrydje van Cloris en Roosje*. Buysero schreef graag muziektheater.⁴⁵ Het tweede, komischer gedeelte (dat wil zeggen de vierde tot en met de zevende scène) moet dan door Van Rijndorp zijn geschreven, die aan het einde enkele bekende liedjes inlaste, hetzij letterlijk overgenomen van elders of enigszins bewerkt. Van Malsem zal dit tweede, gesproken gedeelte herdicht hebben, maar de liedjes gelaten zoals ze waren, evenals het hele eerste, gezongen gedeelte met de vrijage van Krelis en Elsje.

Vooral de liedjes uit het laatste toneel hebben veel weerklink gevonden. De beurtzang van Krelis en Elsje 'Goeden aevond, myn zoete troosje' en het slotkoor 'Wat is ons al vreugd gegeven' vinden we in talrijke liedboekjes terug, al dan niet als contrafact. Ook het scabreuze coupletje waarmee Krelis zijn huwelijkscadeau overhandigt, heeft met twee navolgingen in de contrafactuur enige weerklink gevonden.

HET BOERE-OPERA, OF KLORIS EN ROOSJE, 1700

De vrij omvangrijke episode aan het begin van *De bruiloft*, de hierboven beschreven vrijage van Krelis en Elsje, lijkt een eigen leven te hebben geleid. Zo is er een stukje dat anoniem verscheen onder de titel *Het Boere-Opera, of Kloris en Roosje*, in 1700 'gedrukt voor de Liefhebbers', dus enkele jaren voordat *De bruiloft* in zijn zojuist beschreven vorm werd gedrukt. Dit wonderlijk samengestelde stukje, met de ondertitel 'Harders-klucht, op muzyk' maar wederom overgeleverd zonder muzieknotatie, begint met de boerenvrijage van Krelis en Elsje, vrijwel identiek met de beginepisode

45 Buysero is ook de auteur van muziektheaterstukken als *De triomfeerende min*, op muziek gezet door Carolus Hacquart (Amsterdam 1680), *De Ryswykse Vredevreugd*, op muziek (1697), *Venus en Adonis* met muziek van Hendrik Anders, en *De Min- en Wijnstrijd*, een herderspel eveneens met muziek van Anders (Den Haag 1697), aldus Bottenheim, *De opera in Nederland*, 32.

van *De bruiloft*. Nadat Elsje aan Krelis is ontsnapt belanden we plotseling in een gesprek van herder Tirsis en herderin (!) Cloris. Tirsis verwijt Cloris dat zij de relatie met hem heeft verbroken en het oog heeft laten vallen op Damon. Tirsis besluit zijn verdriet te verdrinken en het stukje eindigt met gezang van vrouwelijke bacchanten en 'goedciermakers', drinkebroers die met de glazen in de hand ronddansen. De merkwaardige overgang van het Hollandse boerenleven naar een arcadische pastorale wereld deed Worp vermoeden dat er 'bedrog' in het spel is. In elk geval kan men nauwelijks aannemen dat een dichter als Buysero een goed gecomponeerde boeren-vrijage liet volgen door een herdersscène die er niets mee te maken heeft. Ik kom daar aanstonds op terug.

Wat betreft de muziek van het tweede, pastorale gedeelte van *Het Boere-Opera* het volgende. De dialoog van Tirsis en Cloris (derde uitkomst) verloopt in tamelijk onregelmatige verzen die best gezongen zouden kunnen zijn. Die indruk wordt bevestigd doordat ze aan het einde van de scène twee versregels 'te zamen' voordragen. In de volgende, laatste scène zingen twee bacchantes een lied 'Hei, vrienden laat ons vrolijk wezen!' met verschillende strofen die herhaalde versregels bevatten. Het is ontegenzeggelijk om te zingen bedoeld, maar ik heb het niet kunnen thuisbrengen. Hun lied wordt gevolgd door een lied van twee drinkebroers, aangeduid als 'goedciermakers' en 'Bachusknappen', die dansen onder het zingen: 'Sa laat ons lustig zijn'. De tamelijk karakteristieke strofevorm⁴⁶ blijkt in de Liederenbank overeen te komen met die van het lied 'Ik geef de min de zak, / Het wijntje is mijn leven' uit het 'Kluchtig Blyspel' *Fielebout, of De Dokter Tegens Dank* van het dichtgenootschap Nil volentibus arduum (1680).⁴⁷ Het drukt dezelfde gemoedstoestand uit als die van Tirsis en zijn drinkmakers in *Het Boere-Opera* van 1700. Het drinklied van Fielebout heeft enige populariteit genoten; we vinden het in een andere klucht en in liedboeken terug.⁴⁸ De melodie is overgeleverd in een van de miniatuurmuziekboekjes in het poppenhuis van Petronella de la Court (ca. 1674-1690) en in A. Pels' *Mengelzangen* (1684/ 1717) (bijlage, no. 10).

Het voorkomen van een bestaande melodie in het tweede, pastorale gedeelte van *Het Boere-Opera* versterkt alleen nog maar de indruk van een pastiche. Bestond er rond 1700 soms alleen nog maar het begin van een boerenoperaatje, de eerste drie scènes, en heeft iemand dat onvoltooide werkje aangevuld met een herdersscène van

46 .3A.3b.3A.3b.3C.3d.3C.3d.3d.3C volgens de codering van de Nederlandse Liederenbank. De getallen tonen zoals eerder gezegd het aantal accenten per regel, de puntjes geven aan dat de versregels met een onbeklemtoonde lettergreep (opmaat) beginnen.

47 Exemplaar raadpleegbaar op <http://digbijzcoll.library.uu.nl/>

48 De liedtekst komt ook voor in Y. Vincent, *De Belachhelyke Serenade* (1712), 31 en in A. Pels, *Mengelzangen*, eerste deel (1717²), 126 (ook in de eerste druk van 1684). Vincent en Pels waren beiden lid van Nil volentibus arduum. Verder in 't Groot Hooms, *Enkhuyszer, Alkmaarder, Edammer en Purmerender Liede-Boek 2* [1762], 198. De Liederenbank bevat verder enkele contrafacten op 'Ik geef de Min de Zak' uit het midden van de achttiende eeuw.

elders?⁴⁹ Dat laat onverklaard dat de pastiche uit 1700 weliswaar Kloris en Roosje in de titel noemt (*Het Boere-Opera, of Kloris en Roosje*) maar dat ze niet in het stuk optreden.⁵⁰ Ook merkwaardig is dat de titelprent een boerenbruiloft toont waarbij gedanst wordt: een dergelijke scène komt niet in *Het Boere-Opera* voor. Dan zou er rond 1700 toch al een langer boerenoperaatje moeten hebben bestaan, waar iemand het eerste deel uit heeft geplunderd en er een pastoraal stukje achteraan geplakt. Kan dat langere boerenoperaatje al de hele *Bruiloft* zijn geweest die we hierboven hebben besproken? Die zou dan tenminste zes jaar lang ongepubliceerd moeten zijn gebleven en bovendien is zo niet de overgang van zangspel naar gesproken klucht verklaard, die ook in de klassiek geworden versie opvallend bruusk is. Dan blijft de theorie over dat er rond 1700 een operaatje over een boerenbruiloft moet hebben bestaan met een aantrekkelijk begin en een vervolg dat problematisch was (hetzij artistiek minder geslaagd, onvoltooid, nog niet op muziek gezet, ontoegankelijk, of verloren geraakt). Dat problematische tweede deel zou dan anderen dan de oorspronkelijke auteur er toe kunnen hebben gebracht het operaatje aan te vullen.

DE UITSTRALING VAN DE BRUILOFT VAN KLORIS EN ROOSJE

Zoals in de inleiding al werd aangestipt heeft *De bruiloft van Kloris en Roosje* ook in de visuele cultuur zijn sporen achtergelaten. Cornelis Troost schilderde rond 1740 een bekend schilderij met een scène uit het stuk waarin wordt gedanst op vioolmuziek. Er zijn ook diverse prenten bekend met een scène uit de klucht, alsmede goedkope cents- en kinderprenten, waarop een hele reeks boertige scènes te zien is.

In het theater heeft *De bruiloft* eveneens weerklank gehad. Er zijn nieuwe stukken gemaakt die erop reageren. Hierboven werd al *De boere bruyloft* van Harmanus Varenhorst (Amsterdam 1714) genoemd, een kluchtspel met zang en dans. In deze *Boere bruyloft* zijn het Krelis en Elsje die trouwen, met Kloris en Roosje als bruiloftsgasten. Het stuk is dus een vervolg op *De bruiloft van Kloris en Roosje*, zoals *De bruiloft* zelf ooit een vervolg was op *De vryadje van Cloris en Roosje*. Veel later lijkt J.G. van Beulingen, auteur van *De huwlijksdag van Krelis en Elsje* (1806), nog eens op hetzelfde idee te zijn gekomen.⁵¹ Een heel andere vorm van eerbetoon is *De gouden bruiloft van Kloris en Roosjen*, een blijspel met zang uit 1791. Het is een bewerking door Gerrit Brender à Brandis van *Die Jubelhochzeit* van Johan Adam Hiller op tekst van C.F. Weisse (1773). Dit Duitse zangspel had de bewerker naar eigen zeggen aan de gouden bruiloft van Kloris en Roosje doen denken.

49 Aan het einde van Krelis' laatste zangstukje verschuilt deze zich niet voor Jeppe en Luytje c.q. Tomas en Pieternel, maar voor Tirsis en Cloris. De 'bedrieger' heeft dus wel de moeite genomen om de overgang tussen de fragmenten soepel te laten verlopen.

50 Om precies te zijn: Kloris komt er niet als man in voor maar als herderin, en Roosje helemaal niet.

51 Worp, *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland* 2, 365.

In het Nederlandse lied heeft *De bruiloft* ook sporen nagelaten. Bij onze zoektocht naar de oorspronkelijke muziek stuiten we al op liedboekjes met daarin liederen uit *De bruiloft* en contrafacten van liederen uit *De bruiloft*. Vooral de liedjes uit de slotscène moeten populair te zijn geweest. ‘Goeden aevond, myn zoete troosje’ bleek weliswaar van elders overgenomen, maar het veelvuldige voorkomen in andere liedboeken zal zeker zijn bevorderd door de prominente plaats van dat lied in *De bruiloft*. Ook het slotkoor ‘Wat is ons al vreugd gegeven’ zien we vaak in liedboekjes terug. Dat geldt in mindere mate voor het scabreuze coupletje van Krelis, ‘Ik heb een Eendje, en een Waardje’, maar daarvan hebben we toch twee navolgingen gevonden. Uit het eerste deel van de klucht bleek alleen ‘Myn liefje, Myn diefje, Myn zuikerde pry’ in een liedboek te traceren, in een bewerking door Jan van Elsland.

Een ander spoor dat *De bruiloft* in het Nederlandse lied heeft achtergelaten betreft gezongen dialogen tussen Kloris en Roosje. Dialogen van gelieven waren er natuurlijk al eerder, maar dat ze Kloris en Roosje worden genoemd is ongetwijfeld onder invloed van *De bruiloft*. Een voorbeeld is ‘Waer bent gy mijn Roosje’, in *De Nieuwen Haagze Parnassus Maagden-Berg* (ca. 1712) aangekondigd als ‘Klugtige Vryagie, tusschen Cloris en Roosje’. Cloris klopt ’s avonds laat aan de deur van Roosje, die hem binnenlaat en in bed ontvangt. Dat is geen scène uit *De bruiloft*. ‘k Heb myn Hart u opgedragen’ uit *Apollo's Nieuwe-Jaers-Gift* (1745) is een korte dialoog waarin Kloris Roosje om troost vraagt, die ze onmiddellijk toezegt. Er zijn geen dialectkenmerken in deze tekst, waardoor ook deze niet direct aanhaakt bij de toneelklucht. Tenslotte kan ‘Liefelyke Bosje en gy zilveren Vlieten’ worden genoemd, een ’t Zamenspraak, tusschen Kloris en Roosje’ uit *De Vrolyke Kramer* (ca. 1780), waarin Kloris Roosje bespiedt aan de rivier.⁵²

CONCLUSIE

Mijn onderzoek naar de bronnen, noodzakelijk voor de gewenste muzikale reconstructie van *De bruiloft van Kloris en Roosje*, heeft geleid tot een coherenter beeld van de wordingsgeschiedenis van het zangspel dan we tot nog toe hadden. De eigenlijke drukgeschiedenis blijkt in 1706 te beginnen in Den Haag. Er ontstaat dan een Zuid-Hollandse traditie, waarbij ook Rotterdam en Leiden betrokken zijn – de drie steden waarin de vermoedelijke auteurs Buysero en Van Rijndorp woonden en/of actief waren. Buysero schreef naar mijn mening de eerste drie scènes (de vrijage van Krelis en Elsje) en Van Rijndorp de rest. In 1707 begint een Amsterdamse druktraditie, die nauw verbonden is met de succesvolle opvoeringen in de Amsterdamse Schouwburg.

52 De eerste strofe van dit lied vinden we al in Sweerts’ *Boertige en Ernstige Minnezangen* (ca. 1695), waarin alleen Rozemond of Roosje wordt genoemd. *De bruiloft* moet dan nog worden geschreven. Kloris is inderdaad pas in latere versies van het lied toegevoegd, wanneer het met enkele strofen wordt uitgebreid.

Thomas van Malsem is verantwoordelijk voor de Amsterdamse bewerking, waarvan het eerste gedeelte, de vrijage van Krelis en Elsje, vrijwel geheel overeen komt met de Haagse versie. In de rest van het spel heeft Van Malsem de tekst herschreven, waarbij hij wel de structuur van het stuk tamelijk getrouw heeft gevolgd.

Muzikaal gezien blijkt het eerste gedeelte van *De bruiloft*, de vrijage van Krelis en Elsje, grotendeels of geheel te zijn gezongen. Vermoedelijk is hiervoor speciaal muziek gecomponeerd. De rest van het stuk moet zijn gesproken, met in de laatste scène, als het bruiloftsfeest is begonnen, enkele losse zangnummers van Krelis en Elsje. Zij zijn de enigen in het stuk die zingen, afgezien van het slotkoor, waaraan iedereen deelneemt. De liederen uit de slotscène zijn hetzij contrafacten dan wel liederen die letterlijk zijn overgenomen uit andere bronnen. In de betreffende scène wordt ook meermalen gedanst.

Aan *De bruiloft* gaan twee stukken vooraf die relevant zijn voor de ontstaansgeschiedenis. Ten eerste *De vryadje van Cloris en Roosje* (1688), waarvoor Servaas de Koning de tekst van vermoedelijk Dirck Buysero op muziek heeft gezet. In deze pastorale verwerft Cloris de gunst van Roosje. *De bruiloft* is te beschouwen als een vervolg op *De vryadje*, waarbij de setting is veranderd van arcadisch-pastoraal naar inheems-boers. Ten tweede is er de merkwaardige pastiche *Het Boere-Opera, of Kloris en Roosje* (1700), die laat vermoeden dat Buysero zijn boerenoperaatje, zoals *De bruiloft* wel werd genoemd, al tegen 1700 moet hebben geschreven – of althans een soortgelijk zangspel, waarvan de eerste drie scènes zijn bewaard gebleven in de versie van *De bruiloft* die algemeen bekend is geworden.

In de oorspronkelijke doelstelling van dit onderzoek, de reconstructie van de oorspronkelijke muziek van *De bruiloft van Kloris en Roosje*, ben ik maar gedeeltelijk geslaagd. Van het eerste gedeelte met de vrijage van Krelis en Elsje heb ik slechts één melodie kunnen terugvinden, van de vier liederen aan het einde drie melodieën. Er waren al drie dansmelodieën uit Kloris en Roosje bekend, naast de ‘deun van Jak-kelyn’ die in de speeltekst wordt genoemd.⁵³ Al met al geeft dit een aardige indruk van de muziek van *De bruiloft*, zonder dat echter een volledige muzikale reconstructie van het stuk mogelijk wordt.

Van de voorlopers *De vryadje* (1688) en *Het Boere-Opera* (1700) heb ik voor elk slechts één melodie teruggevonden, waarmee we althans een glimp van de oorspronkelijke muziek van deze stukken kunnen opvangen.

53 Alle beschikbare oorspronkelijke muziek uit *De bruiloft van Kloris en Roosje* is opgenomen op de cd *De triomfeerende min* van Camerata Trajectina, die uitkomt in het najaar van 2012 op het label Globe.

SUMMARY

The peasant farce *De bruiloft van Kloris en Roosje* (The Wedding of Kloris and Roosje) was one of the most frequently performed music theatre pieces in Dutch history. From 1707 on, it was performed at almost every turn of the year, as an afterpiece to the famous tragedy *Gijsbrecht van Aemstel* by Joost van den Vondel. This tradition lasted more than two centuries and a half. It extinguished as late as the sixties of the twentieth century. The original music for *De bruiloft* is thought to have been lost in 1772, when the Amsterdam City Theatre burned down. In this article it is investigated to what extent the original music can be reconstructed. After the fire, the musical director of the Theatre, Bartholomeus Ruloffs, composed new music. In the second part of this article (to be published in a forthcoming issue of this journal) Ruloffs' music will be studied.

The text of *De bruiloft* is attributed to Dirck Buysero (1644–1708) and Jacob van Rijndorp (1663–1720). Buysero probably wrote the first part and Van Rijndorp the second part. In the first part, which comprises three scenes, we witness how the young peasant Krelis is courting Elsje. An analysis of formal aspects of the text reveals that most of this episode must have been sung. Buysero probably had his text set to music by a composer. Unfortunately, the melody of just one of the songs could be traced in a contemporary songbook (thanks to the Dutch Song Database of the Meertens Institute). The second part of the play seems to have been basically spoken. It shows the preparation of the wedding by Tomas and Pieternel, the parents of the groom. They welcome the guests, including Krelis and Elsje, who arrive in the last scene. The party can then start. There is a wedding meal, Krelis and Elsje sing songs, several couples dance, and the newly married couple are offered presents by the guests. Krelis accompanies his gift with a short, scabrous stanza sung by him. At the end, there are a common song and a common contra dance. Note that the singers Krelis and Elsje have more important roles than the wedding couple Kloris and Roosje after whom the farce is named.

The melodies of three of the four songs from the last scene could be traced. Moreover it became clear that three songs were taken over from existing songs, slightly adapted to the situation, or, in the case of Krelis' stanza, provided with new text. It remains unclear whether the concluding song, sung by all, was taken over from another source or written especially for the play. Anyway, it was added to the text as late as 1730. In the last scene, a dance is indicated four or five times, either by mixed couples or by two girls or, at the end, by all attendants. Contemporary sources of instrumental popular music yielded the melodies of four dances from *De bruiloft*.

Research into the musical aspects of the play provides better insight into the genesis of *De bruiloft*. The first printed edition appeared in The Hague in 1706, followed by similar editions in Rotterdam (ca. 1712) and Leiden (1727). In the title, the farce is announced as a 'Boeren-Operaatje' (Little Peasant Opera). Alongside this tradition in the South of Holland, where the presumed authors were active, an Amsterdam

printing tradition began in 1707 and continued on into the twentieth century. In the Amsterdam editions the piece is called 'kluchtspel met zang en dans' (farical play with singing and dancing). These editions have a different version of the text, which was rewritten by the actor Thomas van Malsem. Essentially, he kept the first, sung part as it was but rewrote the dialogues of the second part. Nevertheless he closely followed the structure of the dialogues, and he did not change the texts of the songs.

Two plays prior to *De bruiloft* should be mentioned here. *De vryadje van Cloris en Roosje* (The Courtship of Cloris and Roosje, 1688), probably written by Buysero with music composed by Servaas de Koning, is a pastorelle in which the shepherd Cloris succeeds in winning Roosje's hand. The play may be regarded as a predecessor of *De bruiloft*, in which the wedding of Cloris en Roosje is celebrated, although in *De bruiloft* they become Dutch peasants. The music of *De vryadje* has been lost, but one melody could be identified in the Dutch Songs Database. Also the music of *Het Boere-Opera, of Kloris en Roosje* (The Peasant Opera, or Kloris and Roosje, 1700) has been lost, but again one melody could be traced. This 'Peasant Opera' consists of the entire first part of *De bruiloft*, i.e. the courtship of Krelis and Elsje, followed by a pastoral part in which a shepherd called Thirsis, left alone by his girl-friend Cloris (!), finds comfort in wine. Roosje does not appear at all. This poorly composed pastiche shows that Buysero must have started work at *De bruiloft* at least seven years before its first publication in 1706.

BIJLAGE

No. 1.

De vryadje van Cloris en Roosje (1688), vierde toneel. Silvia.
Muziek naar C. Sweerts, *Boertige en Ernstige Minnezangen* (ca. 1695), p. 6.

In't rui - schen der boo - men, het vo - gel - tje
4
fluit, In't zoe - te ge - woel Van blaa - der - tjes
8
koel, Word mee - nig de bruid. Plaat - zen ver -
12
hoo - len, stil en be - kwaam, Zyn aan de
16
Min - naars zeer aan - - ge - naam, En zo, by ge -
20
val, daar iets ge - schied, Boo - men en
24
Ha - gen ver - haa - - - len het niet.

No. 2.

De bruiloft van Kloris en Roosje (1707), tweede toneel. Krelis.
Muziek naar J. van Elsland, *Gezangen* (1717), p. 162.

Myn Lief - je, myn dief - je, Myn zui - ker - de pry, Myn
5 bek - je, Hoe trek - je, Zoo haas - tig voor - by? Ei
9 la - ten Wy prae - ten Een wei - nig in't groen, Ge -
13 lyk wy pleg - ten voor deu - zen te doen, Myn
17 Lief - je, myn dief - je, Myn sui - ker - de pry, Myn
21 bek - je, Hoe trek - je, Zoo haas - tig voor - by?

No. 3.

De bruiloft van Kloris en Roosje (1707), zevende toneel. Krelis zingt met Elsje.

Muziek naar J. Schenk, *Eenige gezangen uit de opera van Bacchus, Ceres en Venus (1687)*, p. 24

Al die niet meu-gen, Al die niet meu-gen, O vro - ly - ke Baas, Die

lek - ke - re teu - gen Zyn suf - fent of dwaas! Zyn suf - fent of dwaas! of

dwaas! dwaas! Uw kan - nen te lee - gen, Uw Glaa - zen te vee - gen, Dat's

ee - nig - ste goed, Dat's ee - nig - ste zoet. Dat's ee - nig - ste zoet. Dat's ee - nig - ste zoet. Uw

ee - nig - ste zoet. Kom, laat ons dan Ba - chus met dans - sen be - groe - ten. Kom, laat ons dan Ba - chus met

dans - sen be - groe - ten. De vreugd, de vreugd Die springt van de kop in de

voe - ten. De vreugd, de vreugd Die springt van de kop in de voe - ten.

No. 4.

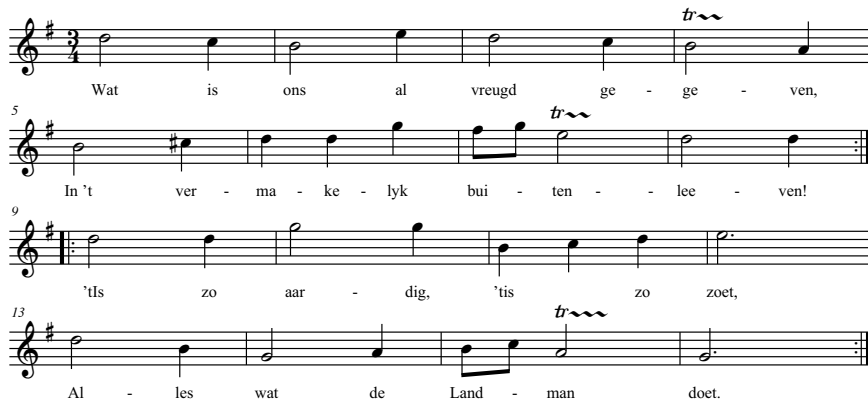
De bruiloft van Kloris en Roosje (1707), zevende toneel. Krelis.
Muziek naar J. van Elsland, *Gezangen* (1738), p. 233.

Ik heb een Eend - je, en een Waard - - je, Dat's een
 3 paar - tje, En een hond - je, en een kat, En een hen - ne - tje, en een
 7 haan - tje, En een kraan - tje, Om te stee - ken in het vat.

No. 5.

De bruiloft van Kloris en Roosje (1730), zevende toneel.
Kreelis en Elsje, nevens het heele Gezelschap, zingen.
Muziek naar MS Volksmelodieën, no. 303.

Wat is ons al vreugd ge - ge - ven,
 5 In 't ver - ma - ke - lyk bui - ten - - lee - ven!
 9 'tis zo aar - dig, 'tis zo zoet,
 13 Al - les wat de Land - man doet.

Hy verheugd zich, onder 't lommer
 Van 't geboomt' vind hy geen kommer:
 Niemand weet hier van verdriet,
 Hoofsche staatzucht plaagt ons niet,

Aan deez' liefelyke streeken,
 't Ruischen van de klare beeken;
 't Plumgediert, dat geestig kweelt,
 's Landsmans oog en ooren streeft.

No. 6.

De bruiloft van Kloris en Roosje (1707), zevende toneel. 'Deun van Jakkelyn'.

Muziek in *Boerenlieties* I (1701), no. 20.

Musical score for No. 6, consisting of four staves of music in G major, 3/4 time. The first staff contains measures 1-5. The second staff starts at measure 6 and includes first and second endings. The third staff starts at measure 11. The fourth staff starts at measure 16 and also includes first and second endings.

No. 7.

De bruiloft van Kloris en Roosje (1707), zevende toneel: 'Ballet van 't heele Gezelschap gedanst'.

Muziek uit de *Nieuwe Hollandsche Schouwburg* I (1751), nr. 32: 'Sluyt ballet van Cloris en Roosje'.

Musical score for No. 7, consisting of six staves of music in G major, 3/4 time. The first staff contains measures 1-3. The second staff starts at measure 4. The third staff starts at measure 8 and is marked "Fin". The fourth staff starts at measure 13. The fifth staff starts at measure 17. The sixth staff starts at measure 22 and ends with "Da Capo".

Da Capo

No. 8.

'Contredans in Cloris en Roosje', *Nieuwe Hollandsche Schouwburg I* (1751), nr. 31.

Musical score for No. 8, 'Contredans in Cloris en Roosje'. The score is written in treble clef, G major (one sharp), and common time (C). It consists of four staves of music. The first staff contains measures 1-4. The second staff starts at measure 5 and ends with a double bar line and repeat dots. The third staff starts at measure 10 and includes a trill (tr) above the first measure. The fourth staff starts at measure 15 and includes a trill (tr) above the second measure. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

No. 9.

'Menuet in Kloris en Roosje', *Ms Volksmelodieën* (1755-1773), no. 171.

Musical score for No. 9, 'Menuet in Kloris en Roosje'. The score is written in treble clef, G major (one sharp), and 3/4 time. It consists of four staves of music. The first staff contains measures 1-4, with triplets (3) under the second and third measures, and a trill (tr) above the fourth measure. The second staff starts at measure 5 and ends with a double bar line and repeat dots. The third staff starts at measure 9 and includes a triplet (3) under the third measure. The fourth staff starts at measure 13 and includes triplets (3) under the first and second measures, and a trill (tr) above the third measure. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

No. 10.

Het Boere-Opera, of Kloris en Roosje (1700), vierde uitkomst: Twee goedciermakers.
Melodie naar 'Ik geef de Min den zak', in A. Pels, *Mengelzangen (1717)*.

8 Sa! laat ons lus - tig zijn En vro - lijk on - der't

4
8 bras - sen, Ter - wijl de Rin - sche wijn, Zoo weel - drig is ge -

8
1. 2.
8 was - sen. Sa! was - sen. Wat ooit in Nar - dus was, Of

12
8 in Ka-neel te wij - zen, Komt uit deez' zoe - te plas, Nooit

16
8 waard ge-noeg te prij - zen. Ik voel mijn vreug - de rij - zen, In't

20
8 na - d'ren van dit glas. Wat glas.